

Олексій Вертій

ЕТИКА ГРИГОРІЯ НУДЬГИ

2013 року наукова громадськість України відзначає 100-річчя від дня народження відомого дослідника усної народної творчості, літератури та культури, публіциста Г. А. Нудьги (1913–1994). До цієї дати приурочена Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська культура у світових вимірах», яка відбулася у Львові. У школах, культурно-освітніх, вищих навчальних закладах, насамперед на його батьківщині, проведено уроки, літературні вечори, інші заходи, присвячені пошануванню видатного вченого. Та найкращою даниною його пам'яті стане

подальше формування, становлення і розвиток основоположних підстав сучасних гуманітарних наук на основі ідей ученого, виховання на його принципах та ідеалах нових поколінь молодих науковців, українців загалом. Послідовник М. Грушевського, А. Кримського, К. Грушевської, М. Зерова, М. Драй-Хмарі, М. Возняка, Ф. Колесси, С. Таранушенка, Г. Нудьга всім своїм життям творив удачний для цього ґрунт. У пропонованій далі статті, яка, сподіваємося, дасть поштовх до наступних досліджень його наукової та духовної спадщини, життя і творчості загалом, йдеться саме про одну з таких проблем.

Доля Григорія Антоновича Нудьги, відомого українського народознавця, літературознавця, культуролога і публіциста, – одна з яскравих сторінок в історії нашого народу. І саме в Козацькій героїчній добі – витoki його світогляду, характеру, національної громадянської позиції, розуміння мети, смислу та цінності життя.

Народився майбутній учений 21 січня 1913 року в селі Артюхівка Глинської волості Роменського повіту Полтавської губернії (тепер Роменського району Сумської області) в козацькій сім'ї Антона Нудьги та Ярини Нудьги (Кулик) [1, с. 228–229]. Край мав славі козацькі традиції, які й формували духовний світ, життєві принципи та ідеали Григорія ще з дитячих літ. Серед населення Роменщини, особливо серед козацької верстви, тоді можна було почути перекази про останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського [2, с. 3–9]. Із покоління в покоління козацькі звичаї, невмирущу козацьку славу передавали кобзарі. Тут, на роменських ярмарках, знаменитий Остап Вересай знайшов свого першого вчителя Юхима Андріяшівського. А після його смерті навчався в Семена Кошового з с. Голінка, що

зовсім неподалік Артюхівки. Заходив Остап Вересай і в сусіднє з Артюхівкою містечко Глинськ, де зустрічався з лірником Ничипором Колядою, про що сам свідчив так: «Прийшов я (з Голінки від Семена Кошового. – О. В.) на ярмарок у Глинське, найшов лірника Ничипора Коляду; кажу: «зділайте милость, Никифор Іванович! візьміть мене, до дому доставте... Побув у ёго три дні, та попросив його: він найшов подводу міні. За шість гривень я договорив ёго (злот тепер п'ять гривень). Привіз додому» [9, с. 323–324].

Кобзарство в краї було побутовим явищем. З Антоном і Трифоном із Великих Бубнів Роменського повіту та Потапом з Нової Греблі Лохвицького повіту (тепер Роменський район) підтримував зв'язки відомий кобзар Іван Кравченко-Крюковський. 2 липня 1832 року поблизу Ромна від кобзаря Івана Стрічки Платон Лукашевич записав думу «Самійло Кішка», а 22 липня 1845 року в шинку в Борзенці під Ромнами думу «Удова» від Каленика Рожка записав Пантелеймон Куліш. 1845 року на Іллінському ярмарку побував Т. Шевченко. Усе це, безумовно, неабияк впливало на краян. Тож цілком закономірно, що й Г. Нудьга ще з дитячих років

убирав у себе вільнолюбивий дух українського козацтва, ще живий у місцевих звичаях, знався з кобзарем Іваном Запорожченком, кобзарською родиною Сологубів, а згодом з Євгеном Адамцевичем, дружина якого Лідія Парадіс родом також з Артюхівки, дієво досліджував кобзарські традиції та думовий епос.

Важливим джерелом розуміння Г. Нудьгою мети, смислу й цінності свого життя стали Національно-Визвольні Змагання українського народу, які на Роменщині були досить сильними. Саме тут, поблизу Артюхівки, у Глинську 1891 року було написано програму «Братства Тарасівців». Один з учасників Братства і авторів програми Іван Липа згадував: «Під кінець літа ми замість Ромен, куди, як до великого міста, було багато охочих їхати, обібрали для себе затишне місто Глинськ, недалеко Ромен. <...> ми там склали програм. Він був дуже широкий. Пам'ятаю, було зафіксоване земельне питання (націоналізація землі, як тепер у С.-Р.), робітниче, як у звичайній програмі С.-Д., а щодо політичного, то страшно сказати! – сепаратизм, самостійність України. Іншої України, як самостійної, Тарасівці собі й не уявляли» [4, с. 7]. У 1920-х роках на теренах краю діяли повстанські загони під проводом отаманів Леонтія Христового, Олексія Дмитренка, Івана Крупського та ін., які чинили рішучий опір більшовицько-московській владі. Під час Другої світової війни та в повоєнні роки на Роменщині також було організовано націоналістичне підпілля, дієву участь у якому брав Леонід Полтава [3, с. 24–29, 53–74, 101–102].

Звичайно, такі обставини повсякденного життя формували в юного Григорія цікавість до всього. «Мені хотілося після семирічки вступити до Гадяцького педтехнікуму (учитель у ті часи для всіх нас був майже богом). Але грошей не було, щоб їхати до міста за 80 км. Школа дала мені рекомендацію до електротехнічного технікуму в Київ (мав нахил до фізики), але то була нездійсненна мрія. Я все-таки мріяв про учителя й літературу...» [1, с. 141], – згадуватиме згодом Григорій Антонович. 1929 року він успішно складає вступні іспити і стає учнем такого омріяного Гадяцького педтехнікуму. Тут відбувається подальше становлення талановитого, національно свідомого юнака, його морально-етичних, життєвих загалом принципів та ідеалів. Серед них у першу чергу назвемо такі: скерування на національні взірці духовної досконалості української людини, нерозривний зв'язок з національним укладом повсякденного життя, спадкоємність ідей Національно-Визвольних Змагань, пов'язане з ними розуміння мети, смислу та цінності життя, виняткова воля і цілеспрямованість у повсякденній праці,

у своєму самовизначенні, духовному, інтелектуальному, морально-етичному поступуванні.

Для співвіднесення себе з такими цінностями в минулому і сучасному в Гадячі учень педтехнікуму Григорій Нудьга знайшов досить-таки вдячний ґрунт. Тут 16 вересня 1658 року гетьман Іван Виговський після приборкання проросійських виступів полтавського полковника Мартина Пушкаря укладає відому Гадяцьку угоду про розрив із Москвою та створення в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств незалежного Великого Князівства Руського, яке на рівних правах входить в союз із Польщею та Литвою. Тут народилися й жили Михайло Драгоманов та його сестра Олена Пчілка, певний час жила Леся Українка. У 1915–1916 рр. виходив політичний, економічний, літературний і науковий часопис «Рідний Край», редагований Оленою Пчілкою. На його сторінках зі статтями та художніми творами, присвяченими гостропекучим проблемам національного життя, виступали Б. Грінченко, А. Кримський, М. Лисенко, П. Капельгородський, А. Кащенко, Олександр Олесь, П. Тичина, С. Черкасенко, інші представники української літератури, культури, освіти, громадські та політичні діячі [10]. У педтехнікумі була хороша бібліотека і, як скаже Г. Нудьга пізніше «море книг», від яких переходило йому дух. Він бере дієву участь у роботі літературного гуртка, разом з іншими ровесниками в гуртожитку обговорює проблеми українського літературного життя, не пропускає зустрічей із письменниками. Це зміцнює та поглиблює інтерес і так допитливого юнака до красного письменства, літературної творчості, дослідницької роботи, створює обстановку високої національної духовності – основного джерела формування життєвих принципів та ідеалів, поглядів на життя і світ загалом, розуміння свого місця і призначення в них. Високий рівень викладання в педтехнікумі, робота в місцевому музеї над рукописами Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та інших письменників – надихає, окрилює. «Директор музею, – пише Г. Нудьга у своїй автобіографії, – залучив мене до праці в музеї, і я вперше в житті відчув приємність від праці над рукописами. Тоді ж я надрукував перші статті про рукописи цього музею, а також вірші, оповідання та нариси. До того я в своєму селі знав тільки приятеля Т. Шевченка Г. Вашкевича, тепер я побачив і познайомився з живими літераторами, з яких деякі згодом зайняли поважне місце в нашій літературі. Тут я відчув смак літературної творчості» [1, с. 142]. Сформовані в дитинстві в родинному колі, в обставинах життя артюхівської сільської громади, в Гадяцькому педаго-

гічному технікумі світоглядні засади визначили подальшу долю Григорія Антоновича. Він залишається вірним їм до кінця свого життя, жодного разу не зрадивши своїх переконань, своєї громадянської і національної позиції.

Зупинимось на цих принципах, ідеалах, переконаннях та позиції, які становлять сутність етики Г. Нудьги, докладніше.

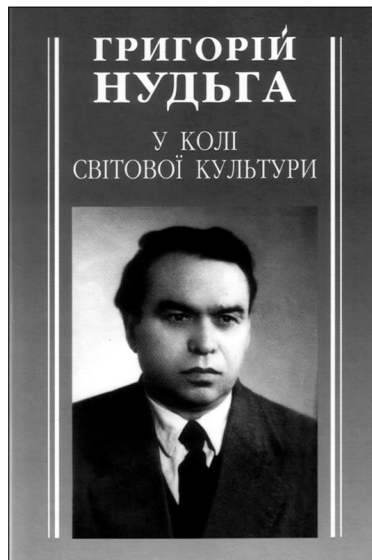
Найперше наголосимо на критичному ставленні до дійсності, на принциповій, послідовній життєвій позиції. Сформовані вони на підставі співвіднесення потреб і реальних можливостей їхнього задоволення, відповідності чи невідповідності того, що діється в житті та суспільстві, усебічному становленню людської особистості, громади, нації в цілому. Ось кілька таких прикладів.

Григорій зростав у родині вільних козаків-господарів, які мали хліб і до хліба, не знали, що таке бідність. Уже після закінчення Гадяцького педтехнікуму зустрівся він у рідній Артюхівці з небаченим розгулом насильства й наруги над чесними, трудолюбивими односельцями: в них забирали до зернини вирощений і зібраний хліб, залишаючи в урожайний рік на видиму голодну смерть. Сільський учитель Г. Нудьга не міг того стерпіти: він очолив делегацію селян до голови Роменського окрвиконкому зі скаргою на уповноважених по хлібозаготівлях, вступив у конфлікт з ними, захищаючи обездолених. Від голоду в червні 1933 року помирає його батько. Григорій тяжко переживає ці події і після роздумів та висновків сам собі дає обітницю «не писати нічого про „щасливе колгоспне життя”» [1, с. 143], говорити і писати, що бачив і пережив сам, тільки правду [1, с. 183]. Не дозволив собі відступитися від тих принципів, зрадити переконання і тоді, коли на допиті під час слідства і знущань в катівнях НКВС хотіли зробити з нього зрадника. «Вы живёте во Львове, там у нас острая борьба за советскую власть. Вы нам должны помочь выявлять врагов...» [1, с. 155], – запропонував слідчий, нагадуючи про можливість вийти на волю. «То вы хотите, щоб я продавав своїх колег? Цього ніколи не буде...» [1, с. 156], – відповів арештант. За таких обставин вибір у нього був один – каторга. І Г. Нудьга свідомо прийняв його, не зп'ямувавши свою і свого козацького роду честь і гідність, не став будувати собі кар'єру на горі однодумців і друзів, чим захистив їх. На такий крок змогла зважитися людина виняткової волі,

кришталеві чистоти, високих морально-етичних принципів та ідеалів. Г. Нудьга зробив цей крок без будь-яких вагань, відбувши заслання на Колимі. Таким він залишився і в науці. Коли інші поспішали продемонструвати свою відданість «делу партії і правительству» і наввипередки «досліджували» проблеми соцреалізму, комуністичної партійності літератури, Г. Нудьга добре усвідомлював: то – карколомна кар'єра, швидко і легко здобуті наукові ступені і звання, але то – тимчасово, то – паразитизм жалюгідного існування, блазнювання, не лише не потрібне науці, а й шкідливе для неї. Його життєві принципи та ідеали, розуміння ним завдань науки, мети, смислу і цінності життя вченого були зовсім інші, тому і обирав теми мало або зовсім не досліджені, чи й заборолені.

Власть імуці, генерали від науки робили все, щоб зламати його, щоб наукові праці вченого не побачили світу, не дійшли до свого читача і не виконали свого призначення у формуванні справді національних основоположних підстав української народознавчої, літературознавчої та культурологічної наук, у формуванні свідомості нації. Однак він твердо йшов раз і назавжди обраним шляхом. «Рідкісний факт: у 1936 році став молодшим науковим співробітником АН у Києві, через 40 років звільнили як молодшого наукового співробітника АН у Львові! Чи я бездарність? Але ж

мав сотні робіт, був членом двох міжнародних наукових товариств. А за що така кара? Адже ж я реабілітований, а колимський стаж записано до трудової книжки як працю в АН! То ж що? Помста, свавілля. Знову: – За що? Після звільнення я захворів, мав 2 операції, два інфаркти, інсульт, гіпертонію і злидні, бо при 96 крб. спробував дещо надрукувати – мені знизили пенсію до 77 крб. місячно, хоча середньомісячний мій гонорар був 6 крб. Отак і живу, хоча останнім часом трохи підтримала Спілка письменників [1, с. 247], – писав Григорій Антонович у заяві на ім'я директора Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові від 25 грудня 1989 року. До того ж видавництвам відповідними органами було дано вказівку не друкувати його. 20 років у «Музичній Україні» не допускали до друку його роботу «Українська пісня в світі», хоч вона витримала 31 рецензію, з яких лише одна була негативна. Тільки після цього, понівеченою, у скороченому вигляді (з 1250 сторінок вкреслили 700), вона побачила світ – 1989 року

накладом 2500 примірників, якого явно не вистачило навіть для бажаючих її придбати, не те що для шкільних бібліотек, книгозбірень середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, де вона була так потрібна.

Прикметно: монографії академіків із проблем соцреалізму, «гуманістичного» пафосу підсоветської літератури, про боротьбу за «нового советського человека» і т. п., відзначені свого часу престижними преміями, вже давно забуті. Вистраждані ж усім життям книги Г. Нудьги сьогодні дієво входять в науковий обіг, у навчально-виховний процес, формують і ще будуть формувати духовний світ та національну свідомість нашого сучасника і наступних поколінь українців. У цьому їхня цінність, у цьому суть і повчальний зміст морально-етичного вибору вченого, розуміння ним мети, смислу і цінності свого життя.

Який же зміст поняття «життя» в системі морально-етичних цінностей Г. Нудьги? У листі-співчутті до родини друга, колеги з приводу його кончини, німецький математик українського походження Роман Савицький писав: «Ми оба себе прегарно розуміли, бо ми оба є науковці, тобто шукачі **правди**» [1, с. 254]. Правда і для Г. Нудьги – істина, природні, тобто національні, підстави та закономірності становлення і розвитку людської особистості, суспільства загалом. Більшовицьку деспотію волелюбний козацький нащадок, який добре знав реалії повсякденної української дійсності від початку 1920-х років і до кінця свого життя, не вважав такою. Відтак правду життя розумів не як замилювання, нехай і українськими звичаями, обрядами, побутом у цілому, а як історичну пам'ять, збережену й передану в них новим поколінням, як вияв національного самопізнання й самоусвідомлення українців у них, в усьому укладі історичного, соціального, політичного, духовного тощо життя нації, як громадянську позицію і обов'язок перед Україною, її минулим, теперішнім і майбутнім. Для нього це не було гаслом, чимось таким, що його необхідно було показати, сподіваючись на прихильність до себе. Для нього це була повсякденна робота, дія, пошук істини, творчість, якою б ціною вони не давалися, постійне співвіднесення себе й інших з національними цінностями минулого та проблемами сучасності, визначення на цих підставах свого місця в житті.

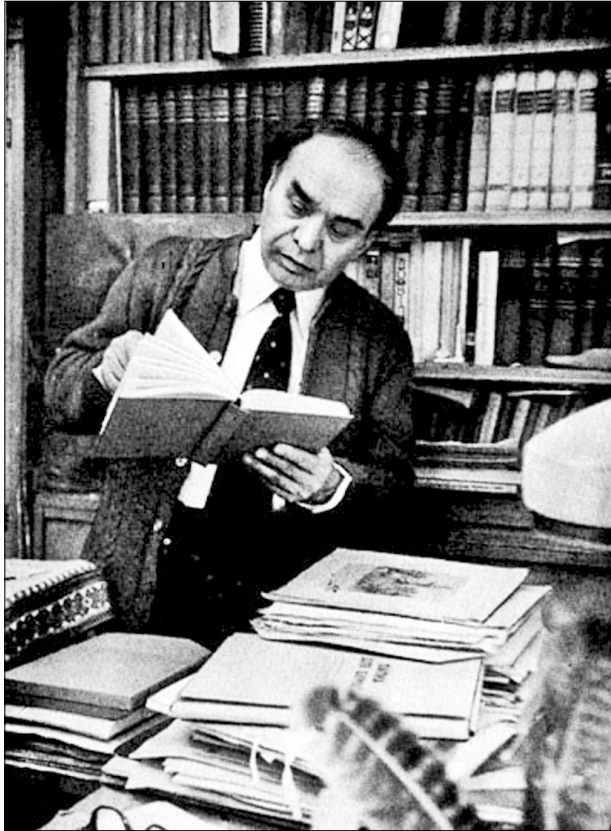
В епоху т. зв. будівництва комунізму (коли ж стало очевидним, що ця ідея цілком провалилася, то вигадали будівництво так само міфічного розгорнутого соціалізму) панували псевдонаукові теорії Київської Русі як колиски трьох – російського, українського та білоруського – народів, російського народу як старшого

брата, «новой історіческой общности – советского народа». В їхнє русло спрямовувались усі наукові (насправді псевдонаукові) дослідження, вся компартійна й державна політика. Водночас будь-який відступ від них вважався виявом «українського буржуазного націоналізму», підривом ідеологічних устоїв СРСР, а відтак – ворожою пропагандою. За такі відступи жорстко карали звільненнями з роботи, утисками і переслідуванням, ув'язненням. Усього цього зазнав і Г. Нудьга, одержавши 8 серпня 1945 року за вироком військового трибуналу військ НКВС Полтавської області 10 років «лишення свободи с поражением прав на 3 года и конфискацией лично принадлежащего ему имущества» [1, с. 232]. Покарання відбував на Колимі з 12 травня 1945 року по 29 жовтня 1951 року (за виконання норм виробітку «по зачётам» термін заслання скоротили). Каторга стала для нього жорстоким випробуванням і ще більше утвердила в правильності обраного шляху в житті, загартувала характер вченого.

Ученого-патріота завжди обурювало безтурботне, байдуже ставлення мільйонів співвітчизників до свого минулого, сьогодення й майбутнього. Тому він із болем застерігав: «Мовчати не можна. Чи не є Чорнобиль, масове будівництво на Україні недбало сконструйованих атомних станцій новим злочиним, намаганням знищити мільйони українців якщо не голодом, то модерним методом?.. Невже ми глухі й німі до своєї долі? Невже нам дано тільки спокійно топтатися по кістках наших батьків?» [1, с. 182]. Жахіття голодомору в рідному селі осмислював не як якийсь окремих випадок, не як тимчасове, безневинне явище, а в контексті національної історії, у зв'язку з цілеспрямованими, чітко продуманими вищим керівництвом тодішньої держави деформаціями нашої національної психіки, свідомості, характеру, з долею нації. Відтак дійшов висновку: «Страх перед голодною смертю переріс у якусь містичну приреченість: так, мовляв, написано на роду. Оцей фаталізм, на мою думку, – головна небезпека української нації. Коли б хтось захотів організувати новий голодомор в ім'я дружби народів, «чуття єдиної родини», інтернаціоналізму, то, певно, зробив би це дуже легко» [1, с. 203].

Злободенно, дуже злободенно сприймаються ці вистраждані думки. Надто, коли йдеться про сучасну політичну ситуацію в Україні, коли ми ніяк не можемо зрозуміти, хто є наші справжні національні провідники, а хто шарлатани і кар'єристи, не можемо провести чіткої межі між гідними бути на чолі нації і політичними авантюристами-забробами, сформувати уряди національних патріотів, а не грабіжників різного штибу, які, забравши наші гроші, від-

правляють їх на свої рахунки в закордонних банках і воюють ними ж проти нас самих, коли ніяк не можемо визначитися, за кого ж маємо віддати свій голос на виборах, щоб ми, а не хтось інший, були господарями на своїй землі, доки її ці шарлатани, авнтюристи і грабіжники ще не забрали в нас.

Григорій Нудьга в робочому кабінеті

Живучи в злиднях, гнаний і переслідуваний, Григорій Антонович «на волі» змушений був заробляти на хліб насущний обліковцем на Винниківській швейній фабриці поблизу Львова, перебиватися іншими випадковими мізерними заробітками. За таких обставин охоплювали сумніви, вагання. «Вирішив кинути науку й літературу, стати робітником, але віраджував акад[емік] Возняк. Згодом з Києва приїхало два письменники (знайомі) і підтримували надію на реабілітацію. <...> Як я їм був вдячний. Їздив до Львова у вільний час (акад[емік] Возняк брав у спецфонді потрібні мені видання) і працював над літературою. Удосконалював дисертацію, підготував кілька статей, пізніше опублікованих у різних виданнях. Але ще хитався між думками – покинути науку чи все-таки працювати бодай і в умовах найбільших злиднів» [1, с. 171], – згадував про ті роки Г. Нудьга в автобіографії. Та й сила вченого в тому, що він зумів подолати ті вагання, піднятися над самим собою і присвяти-

ти все своє подальше життя науці й літературі. Відкривати для нинішніх і прийдешніх поколінь українців духовну велич свого народу, працювати для майбутнього України – основний морально-етичний принцип Григорія Нудьги-вченого і в умовах повсякденних цькувань, утисків, переслідувань. На цих засадах ґрунтується і тематика, проблематика, добір матеріалу, система поглядів автора на ті чи ті події, явища, постаті в його книгах того часу, хоч і писав їх без будь-якої надії побачити надрукованими за свого життя, адже своїм задумом, ідейним спрямуванням вони були прямо протилежні компартійним теоріям, ідеологічним догматичним основам совєтського суспільства.

Цими принципами Г. Нудьга керувався у всьому. І тоді, як знаємо, коли вчителював у рідному селі, і тоді, коли навчався в Харківському та Київському університетах чи то працював в Академії наук і Полтавському педагогічному інституті або ж відбував заслання. Дружні, ділові та творчі взаємини з М. Рильським, П. Поповим, М. Возняком, Ф. Колесою, І. Крип'якевичем, їхнє заступництво і братня підтримка вигранювали духовний світ, морально-етичні принципи й ідеали вченого, зобов'язували до копіткої, відповідальної праці в науці та літературі, кликали бути послідовним і відданим їм до кінця. Доноси, оббріхування, переслідування не лякають Г. Нудьгу, вони лише змушують усе глибше задумуватися над повсякденним життям, зіставляти, аналізувати ті чи ті явища, робити висновки. «У Києві життя наше проходило між двома полюсними силами: почували і природно хотіли бути самими собою як українці. Велике тяжіння до правди, історії свого народу, пісні і мови <...>. Хотілося бути від природи, а не від якихось побуджень українцями, як і всі народи – французи, англійці, італійці. Це ж так природно, як дихати, так звичайно <...>. Одночасно у 1937 році настає такий час, що всі почали боятися найприроднішого – бути самими собою, страшатися своєї думки, мови, душі» [1, с. 151], – робить висновок Г. Нудьга. На жаль, ця боязнь заволоділа багатьма і дуже багатьма не на роки, а на цілі десятиліття. У навально зростаючому потоці захищених кандидатських і докторських дисертацій, виданих монографій, проведених конференцій і т. ін. сьогодні, в уже незалежній Україні, маємо не так багато вартісного, того, чого так потребує наше національне відродження, наше національне державотворення, більше ж – для звітності, для своєрідного змагання в кількості публікацій, отже – й аморального, такого, що гальмує наш національний поступ, але щедро фінансованого державою.

Бути природним українцем, самим собою – етичний принцип, який Г. Нудьга протиставив

зраді, пристосуванству, підлабузництву, карколомній кар'єрі, паразитарному існуванню. Протилежні принципи, проте, сповідували його однокашники Д. Кушнарєнко та І. Грицютенко, яким він довіряв, яких підтримував, яким допомагав. Однак вони виступили зі статтею «Викорінити рештки буржуазних націоналістів в Академії наук», спрямованою і проти Г. Нудьги. Відтак студента і перспективного молодого вченого

запідозрюють у зв'язках з «ворогами народу», переслідують. Однак він таки залишається самим собою. Переїздить до Полтави, де панувала не краща атмосфера. Відчував вимушену душевну самотність, але жив і працював з усією віддачею сил, енергії, таланту і знань. Окрім занять у педінституті, знайомиться і багато спілкується з дружиною та сином Панаса Мирного Михайлом Рудченком, донькою В. Короленка Софією, на засіданні кафедри ставить питання про створення музею Панаса Мирного, екстерном складає в Києві кандидатські екзамени, пише дисертацію, зустрічається з кобзарями П. Гузем, Д.

Кушнериком, Є. Мовчаном та іншими діячами науки і культури. І все це після звинувачень в «українському буржуазному націоналізмі», а отже, й під пильним контролем «недремного ока». Цього життєвого вибору не сколихнула смерть сина, який народився в день арешту батька, не знищила Колима, цих принципів не зламали злидні, знущання й переслідування після повернення із заслання. Козацьким нащадком, природним українцем, самим собою залишився він до кінця життя, навіть тоді, коли передчасно відправили на мізерну пенсію.

Усі його роботи у своїй сукупності дають досить виразний духовний та інтелектуальний портрет нації, яскраву картину взаємозв'язків українців з іншими народами світу від найдавніших часів до сучасності, визначають призначення та місце українського народу в історії духовного та культурно-освітнього загалом поступу людства. Коли б відступився від цих принципів, не став би самим собою.

Осмыслиючи становище підсоветських гуманітарних наук, Григорій Антонович ясно

бачив – вони далекі від наукових традицій М. Максимовича, М. Костомарова, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, О. Потебні, В. Гнатюка, М. Грушевського, М. Зерова, таких викладачів Харківського та Київського університетів, як М. Наконечний, А. Кримський, М. Грунський, А. Шамрай та інших, а головне – від потреб широких кіл української громад-

ськості, теперішнього і майбутнього української нації. Більше того, своєю більшовицькою заідеологізованістю, консерватизмом, догматизмом завдають непоправної шкоди вітчизняній науці, національному будівництву в Україні, звертають їх із природного шляху розвитку на манівці, пристосуванство, дрібнотем'я, переривають ідейну та духовну спадкоємність поколінь, наслідки чого, як уже говорилося, ми пожинаємо ще й сьогодні. Принцип бути природним українцем, бути самим собою зайшов у гострий конфлікт із таким станом справ, бо ж коло його наукових інтересів визначили проблеми, пов'язані зі

Григорій Нудьга (крайній ліворуч) біля могили Панаса Мирного із сином письменника Михайлом Рудченком (крайній праворуч). Полтава, 1939 р.

сприйняттям і розумінням українського козацтва, української мови, літератури та культури народами світу, їх впливом на культуру цих народів, з навчанням українців в університетах Європи, роллю українських учених, випускників цих університетів, у становленні та розвитку освіти та науки як в Україні, так і в Європі, із з'ясуванням національних витоків вітчизняного народознавства, літературознавства, культурології тощо. Навіть сьогодні в незалежній Україні така позиція вченого в декого викликає якесь не до кінця зрозумілі сумніви, вагання, невпевненість у твердому науковому її підґрунті, адже в ті часи це були, фактично, заборонені теми й проблеми, вони різко суперечили теоріям і твердженням про повсюдний вплив на українську науку, освіту, літературу та культуру неодмінно революційно-демократичної, неодмінно передової російської думки, отже й не відповідали марксистко-ленінській комуністичній ідеології, побудованій на їх підставах методології советської псевдонауки.

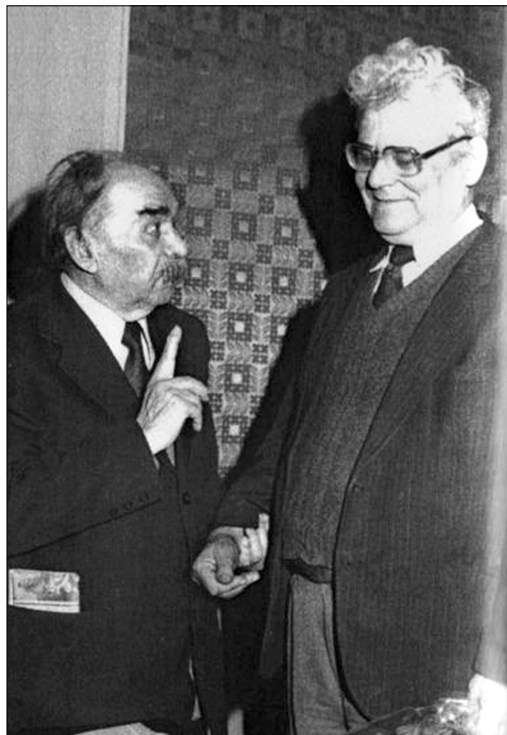
Справді-бо, не бути байдужим до того, що творили в Україні комуністичні диктатори та їх посіпаки, протистояти їм, розбуджуючи в українців українське ество, формувати їх національну свідомість, скеровувати становлення сучасних і майбутніх поколінь у питомо українське русло за тих нелюдських обставин Г. Нудьга вважав своїм першочерговим обов'язком. Тому долав усі перешкоди і збирав матеріали про українських студентів на лекціях у Галілея, про Юрія Дрогобича (Котермака), сина дрогобицьких міщан-ремісників, який навчався в знаменитому Болонському університеті в Італії, став там доктором медицини і доктором філософії, читав лекції з астрономії і 1481 року був обраний ректором цього університету. Тоді в Україні мало хто знав про цю постать, а Ю. Дрогобич як ректор «очолив центр європейської науки і діяв та промовляв поруч з найвпливовішими громадянами міста, бо університет за тих часів мав статус малої держави, якою керував ректор, йому складали присяги професори й студенти на вірність науці» [5, с. 165]. Його ж праці як провідника гуманістичних ідей і нових досягнень науки «були відомі в Європі, їх переписували й поширювали в рукописах» [5, с. 166]. На основі конкретних фактів і документів Г. Нудьга довів, що і в Галілея в Падуанському університеті навчалася ціла когорта студентів з України. Серед них Фелікс Кобринський, Яків Остроріг, Станіслав Держеняк, Василь Копеч, Іван Тичина (Тичинський), Лукаш Канон, Григорій Остроріг, Іван Орельський, Данило Коршак, брати Острозькі, Станіслав Кішка та ін. На початку XVII ст. Падуанський університет закінчив сподвижник Богдана Хмельницького Станіслав Морозенко, а Криштоф Збаразький деякий час навіть жив у Галілея і близько приятелював з ним [5, с. 172–185].

У книзі «На літературних шляхах» Г. Нудьга подає докладні відомості про навчання українців у Сорбонському, Ягеллонському, Страсбурзькому та інших університетах Європи. Так, Мартин Тереховський із Гадяча у Страсбурзькому університеті навчався разом

з Й.-В. Гете, там 1770 року здобув диплом доктора медицини, а згодом працював професором медико-хірургічної академії в Петербурзі. Він був автором наукових праць із медицини та природознавства. У Страсбурзі навчався й учений зі світовим ім'ям, основоположник вітчизняного акушерства уродженець с. Веприк (тепер Гадяцького району Полтавської області) Амбодик-Максимович Нестор Максимович. Він також працював професором у Петербурзі. З цим містом пов'язана діяльність професорів – синакозака Лубенського полку Н. Карпинського, сина значкового товариша О. Шумлянського. Стасбурзький університет закінчили Андрій Розумовський, учень та біограф Г. Сковороди М. Ковалинський. А в Лейденському (Нідерланди) університеті навчався Максим Кривоніс, відомий культурно-освітній діяч Іван Полетика, син Кирила Розумовського Григорій та інші згодом відомі в Україні люди [5, с. 210–212]. Повернувшись на батьківщину чи то працюючи в університетах інших країн Європи, вони продовжували наукову та культурно-освітню діяльність, здобували цілком заслужену славу Україні, самовіддано працювали в ім'я поступу свого та інших народів.

Зрозуміло, що такого роду інформація за обставин підсоветської дійсності для російської комуністичної ідеології та її ревних суловських речників мала небезпечний підтекст: як же це так – українці здобувають

освіту і визнання за кордоном, стають світочами європейської науки, ба, навіть Росія для піднесення своєї освіти відчуває гостру потребу в них, запрошує їх на професорські посади в свої університети? А як же бути тоді з теорією «старшого брата», з його «впливами» на Україну?.. Саме тому праці Г. Нудьги нібито ніхто й не забороняв, але їх ніхто принципово й не видавав. Боротьба продовжується. Вірний заповітам свого роду, своєму обов'язку вченого Григорій Антонович самовіддано продовжує пошуки в цій царині. Так з'являються фундаментальні дослідження «Українська пісня в світі» (1989), «Республіка козаків. Середньовічна Європа про Січ і козаків» (1991, друге вид. 2005), «Не бійся

*Григорій Нудьга й Іван Денисюк.
Львів, січень 1988 р.*

смерті» (1991), «Українська дума і пісня в світі» (кн. 1 – 1997, кн. 2 – 1998), «У колі світової культури» (2006), публікації у вітчизняній та зарубіжній пресі. Довгий час вони залишалися в рукописах, і тільки перші три з них після тривалих заборон побачили світ за життя вченого, інші ж стараннями науковців зі Львова, Фондів імені митрополита Шептицького, Петра Калнишевського та самого автора, особисто дружини Анастасії вийшли у світ уже по його смерті.

Воля до життя, прагнення до кінця виконати в ньому свій обов'язок навчили дослідника говорити мовою підтекстів, відповідних паралелей і т. ін. Чого варті, особливо в ті часи, хоч би ось ці його думки:

«Українською (руською) мовою написано зведення державних (мається на увазі у Великому Литовському Князівстві. – О. В.) законів – «Литовський статут» (три редакції – 1529, 1566, 1588 рр.). Українською народною (або й книжною) мовою велось листування, судочинство, літературна творчість. Як обов'язкову в усіх установах, на теренах України, її було передбачено спеціальним законодавчим застереженням у «Литовському статуті» (1566, р. 4, арт. 1). Усе треба було писати, як застерігав закон князівства, тільки українськими літерами. І писали. Бо було узаконено (підкреслено автором. – О. В.) [7, с. 83];

«Німецький суспільний діяч Ф. Вебер видав у Франкфурті 1720 року свої спогади про козаків, головню за часів діяльності гетьманів П. Дорошенка, І. Мазепи та їх попередників <...>. Західноєвропейські автори особливої уваги надають описові цієї (у Батурині 1709 р. – О. В.) різни і таврують ганебну роль у ній жорстокого Петра I та його «генерала» Меньшикова, які виступили справжніми катами українського народу» [7, с. 15];

«...козаки не тільки успішно діють проти турецько-татарської навали на Європу, а й своєю силою та зброєю допомагають у визвольних війнах Франції, Німеччини, Австрії і навіть Іспанії. Запоріжжя стало «вогнищем козацької сили, солідарності, організованості» (М. Грушевський), і слід підкреслювати – силою, що обороняла не тільки українську культуру, а й культуру усіх народів Європи» [7, с. 10];

«Не буде перебільшенням, коли скажемо, що разом зі славою про козацькі звитяги пісня була найбільшим чинником, який сприяв популяризації української нації серед народів світу. І коли голоси російських чи польських шовіністів силкувалися кинути тінь на факт існування української мови та поезії, то їм відразу була дана однастайна відсіч світовою прогресивною громадськістю, яка у своїх аргументах на перше

місце виставляла мову досконалої народної поезії» [8, с. 34];

«Творчість українських композиторів М. Лисенка, В. Леонтовича, К. Стеценка та інших музикознавці Європи називали (після виступів хору О. Кошиця в країнах Європи 1919 р. – О. В.) «новим словом у музиці». Українська пісня знову заохотила декого на Заході повернутися до музичних джерел народу. Одночасно з'явилися заклики до публікації нових, досконалих перекладів української народної поезії на мови народів світу з тим, щоб їх можна було співати. У Німеччині навіть було скликано за рішенням Міністерства освіти з'їзд музикознавців і диригентів, який прослухав український хор з тим, щоб використати досвід українських композиторів і диригентів у роботі над народним мелосом. У 1920 р. німецький хор дав у Берліні великий концерт українських пісень німецькою мовою» [8, с. 43–44].

Звернімо увагу: це було написано в роки розгулу брежнєвщини, коли всіляко врізалися права української мови, нищилася українська культура, переслідувалася українська інтелігенція, коли знову почали «страшатися» самих себе, боялися бути українцями, хоч у цей же час у тюрмах продовжували боротьбу з комуністичним режимом В. Стус, В. Чорновіл, В. Марченко, А. Лук'яненко, брати Горині та інші світочі нації, коли всіляко насаджувалася думка про вторинність та примітивізм усього щиро українського. Така суспільно-політична обстановка в країні сама виводила підтекст сказаного Г. Нудьгою на поверхню, проектувала його в сучасність, пробуджуючи свідомість мільйонів українців. Нагадування про узаконені в «Литовському статуті» права української мови сприймалися як паралель до узаконеного окупаційними московськими властями необов'язкового вивчення української мови в школі, суцільне, аж до повного закриття українських шкіл, переведення діловодства, судочинства, навчання у вищій школі «відповідно бажань» населення на мову «братнього» народу і т. ін. Те само стосується культури, науки, інших виявів національного життя. Коли для німців І. Мазепа був справжнім національним провідником, українським патріотом, то новітні т. зв. «державці» продовжували лінію Петра I і повсюдно паплюжили ім'я гетьмана України, силкуючись усіма способами нав'язати уявлення про нього як про зрадника українського народу, викликати зневагу до нього. Та завдяки таким людям, як Г. Нудьга, їм це не вдалося. Ті ж таки сатрапи стали презирливо називати українську культуру «шароварщиною», старанно замовчуючи захоплене ставлення до неї, високе її поцінування в країнах Європи і в усьому

світі. Але Г. Нудьга мужньо і послідовно проходив крізь ці дикі нетрі і в опублікованих статтях за кордоном, у деяких львівських та київських журналах, а згодом у понівечених збірнику досліджень «Слово і пісня» (1985), брошури «Український поетичний епос. Думи» (1971), у вже згадуваній книзі «Українська пісня в світі» (1989), принагідних згадках доводив до широкого українського загалу наведені вище та інші оцінки нашого національного характеру, нашої невмирущої пісні та культури. За таку непокору заплатив Колимою, незмінним упродовж усіх 40 років праці «молодшим науковим співробітником», поневіряннями, хворобами і, зрештою, передчасною смертю. Заплатив, але не став заробітчанином у злиденних духом комуністичних прислужників. Заплатив, але залишився українцем, самим собою, вірним принципом класичної української науки, правді, своєму народові як найвищим власним і загальнонаціональним цінностям. Ті, хто хотів поставити, але не поставив його на коліна, не дивлячись на високі наукові титули, – щезли. Г. Нудьга зі своїми працями впевнено виходить до свого читача, своїми ідеями закладає і формує основоположні підстави нової, справді української науки, національної духовності та культури в незалежній Україні, яким віддав усе своє життя. Такими є зміст його етики, розуміння ним мети, смислу і цінності життя. Таким нескореним нащадком козацького роду Г. Нудьга 14 березня 1994 року відійшов у вічність. «Не бійся смерті, ми тебе воскресимо» [6, с. 206], – говорить один із героїв повісті-есе про українського поета XVI ст., лицаря-козака Івана Журавницького. Г. Нудьга також не боявся смерті, бо залишив по собі для українського народу неоціненну наукову спадщину, високі національні ідеали, втіленням яких був сам. Воскресити його – значить донести їх до нашого сучасника і до прийдешніх поколінь. Це – наше невідкладне завдання. Лиш на цих

засадах, на засадах Національно-Визвольних Змагань та їхніх провідників можемо і повинні виховати справжніх, національно свідомих громадян Незалежної України.

Література

1. Дарча козака Леонтія Нудьги (діда Григорія Нудьги) козакові Антону Нудьзі (батькові Григорія Нудьги) [фрагмент], 31 березня 1902 року. Довідка матері Григорія Нудьги – козаці Ярині Нудьзі, 3 квітня 1911 року // Григорій Нудьга. Біобібліографічний покажчик / Упорядкування Василя Івашківа, Руслана Марківа, Андрія Вовчака. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007.
2. Грибовський Владислав. Петро Калнишевський / Владислав Грибовський. – К. : [Б. в.], 2007. – 72 с.
3. Іванущенко Геннадій. Залізом і кров'ю. Сумщина в національно-визвольній боротьбі першої половини XX ст. Історико-документальні нариси / Геннадій Іванущенко. – Суми : Собор, 2001. – 192 с.
4. Липа Іван. Братство Тарасівців (зі спогадів) / Іван Липа // Нова Доба. Незалежний інформаційно-аналітичний вісник українства Сумщини. – 2006. – Серпень.
5. Нудьга Г. А. На літературних шляхах : (Дослідження, пошуки, знахідки) / Г. А. Нудьга. – К. : Дніпро, 1990. – 349 с.
6. Нудьга Григорій. Не бійся смерті. Повість-есе, історичний нарис / Григорій Нудьга – К. : Рад. письменник, 1991. – 431 с.
7. Нудьга Григорій. Республіка козаків : (Середньовічна Європа про Січ і козаків) / Григорій Нудьга. – К. : Варта, 2005. – 118 с., іл.
8. Нудьга Григорій. У колі світової культури / Г. Нудьга ; Відп. ред. В. Івашків ; Упоряд. Р. Марків ; Післямова А. Гарасим. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 440 с.
9. Русовъ А. А. Остап Вересай, один из послѣдних кобзарей малорусскихъ / А. А. Руссов // Записки Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. – Киевъ, Въ типографіи Императорскаго Университета Св. Владимира, 1874. – Томъ 1, за 873 годъ.
10. Степаненко Ніна. Часопис «Рідний Край» : духовні обшири українства / Н. С. Степаненко. – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2011. – 190 с.

